

**Проект представления
рассказа
Митхаса Турана**

“Сайалбаан сүрместер”

Черпаков Александр Яковлевич
Митхас Туран (1929-1992)

А.Ч. Черпакоё Асхыс аймаындаы Мурзин аалда,сағамғы Калининнің адынаң соёхозтың өөн аалында, 1929 чылда төреен.

1931 чылда аның іче-пабазы Асхыс чоғархы аалзар көстірлер, анда аның олған паза постаң тузы ирткен.

Чибіргі частығда Александр школада үгретчі полип пастаан. 1965 чылда ол Ағбандағы үгретчілер тимнечең хазна институтын тоозып алған.

Аның чоохтары «Ленин чолы», «Ах тасхыл» алўманахта паза чиит аўторларның «Хакас чоохтары» тіп чыындызында сыхханнар.

А.Ч. Черпакоё мындағ книгаларның аўторлары полча: «Пай тирек», поёестў (1981), «чуртас чолларынча», чоохтар чыындызы (1984). Александр Чкоўлеёич идёк «Камат» пўеса пас салған, режиссёр Ө. Иёандаеё аны сёенада турғысхан.

Писателў тілбестеглер дее иткен. Ол чиит писателў С.Карачакоёнаң хада «Моолларның чазыт чоогын» тілбестеп салған.

«Сайалбаан сүрместер» чоохтың полта чолы

Композиция рассказа «Сайалбаан сүрместер»

Экспозиция: Сорайның паза Чачахтың постан тузы – юные годы Чачах и Агоол.

Хайыныстың пасталғаны – **завязка**: Агоолнан Чачахның танысханы – Знакомство Агоол с Чачах.

Хайыныстың тилеені – **развитие действий**: Оғырлар малға хадыл сыхханнар. Агоолға най улыбысхан. Тайығ. Чалаңнар хыс сүріскені. Чачахтың паза Агоолның көөленізі. – Начало воровства домашних животных. Подозрение на Агоола. Тайығ. Погоня всадников за девушкой. Любовь Чачах и Агоол.

Хайыныстың хыызы – **кульминация**: Чачахты тут парғаны.- Уводят Чачах.

Тоозылғаны – **развязка**: Агоол сүргінчілерге өдірт салғаны. - Смерть Агоола от руки гонцов.

...Люди Сандыра догнали беглецов Чачах и Аґоол. Их не интересует желание девушки, согласна или не согласна она выйти замуж. Обычно старались настигать на пути. Также и сейчас . Ночью. Почему они не спрятались, или так и должно было случиться?! Гонцы , разламывая , скручивали иву, как плётку. И конец такой плётки попал на голову Аґоол.

Э-эк, Аґоол, Аґоол – не суждено было видимо тебе жить ...
Чачах осталась одна, постарела девушкой. Летом приезжает сюда. Сегодня также пришла. Зачем приходит, не говорит. Просит свозить её за диким луком на Тайыг. Привожу. Но знаю – из-за Аґоола. Её душа осталась в горах Чити хыс...

Little time later their go in. But so girls, wand's not give husband her caught on way. Want stop. There is live go, isn't it, word give me. Now also came. Night. Why snide not, o as it went be wtat be if. Family pursue. Steal. Strap kille Ahool. So Ahool died.

Oh Ahool, Ahool – wasn't in this time to live. Chas-has do not know. To summer time, to place came in mountains Seven girls. Why come not talking. But I am know about. It is Ahool. Her live in that mountains.

Хакас чонның киби́рлері – традиции и обычаи хакасов.

Хакас чоны пурунғыда уғаа киби́рліг полған. Улуғлар чииттерні сизіктіг поларға үгретчеңнер. Часхы пасталчатса, ірімчік сығар алнында хазың ағастан сызыро, тырбос, палты саптарын тимнеп саларға кирек полтыр. Пүр сығарда ағас хахпазы оой сойылча. Ағаларыбыс мыны тузында ит сал турчаңнар.

Улуғларыбыс чииттерні паза мындағ нимее үгретчеңнер. Хайда даа чөрчетсе , пірее чирзер кірерге киліс парза, хуруғ холлығ кірерге чарабас полған. Хакастарның киби́рі хоостыра кічіг дее тулуптығ чөрерге кирек полған.

Кізее пірее чирзер парарға киліс ле парча. Чолға сығарға алнында отха төленібізерге, анны азырабызарға, ирбен отты ыстабызарға кирек полчаң. Пістің чирде өскен күстіг отты түдендірзе, ол чорыхха парчатхан кізее чол асча.

«Сайалбаан сүрместер» чоохта чарых хоостал парғаннар аймах киби́рлер: тайыҕ, помыс, тутхын. Сағамғы туста олар прайзы даа ундул париганнар, че халғанчы чылларда тайығны чуртасха айландырчалар, Тун Пайрам үлүкүнінде...

Помыс мының алында уғаа чахсы киби́рлернің пірсі полған. Аалдағы улус алынча кізее пір күнге улуғ тоғысты идібізерге ползыбысчаң. Митхас Туранның чооғында помыста прай аалнаң Ягорға от саапчалар. Ортымахти алза, 30-40 сапхы пол парчаң.

Тутхын – пу иргі киби́р, хысты оолның кізілері тут парыбысча. Хыстаң өөнінде сағыс-көгізін сурабаңнар. Хыстың ооллары ынабинчатсалар, сүргінчілер ызылча.

